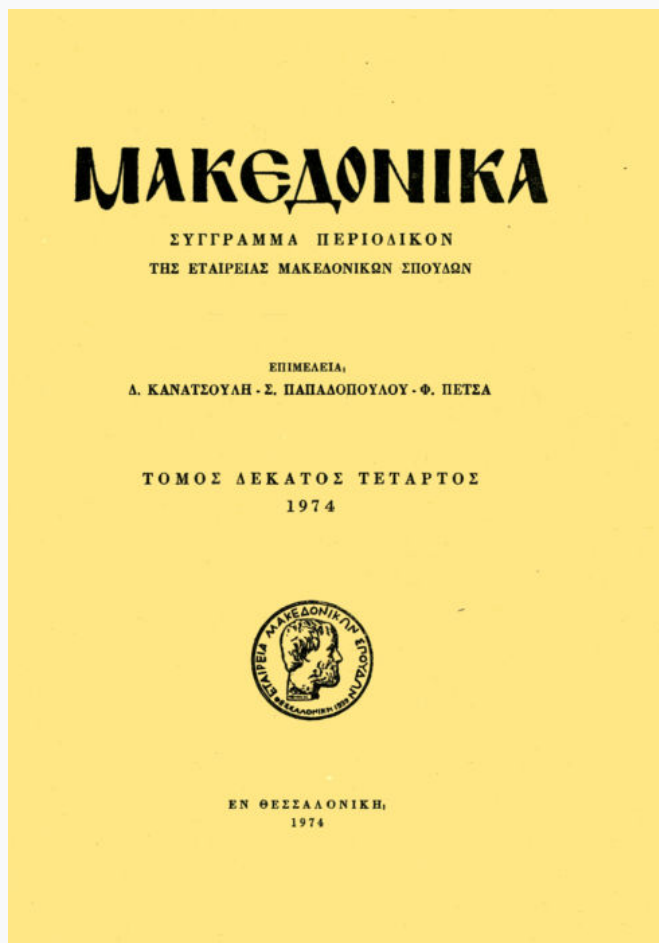

Μακεδονικά

Vol 14, No 1 (1974)

Από την ιδιωτική ζωή ανθρώπων του λαού εις την αρχαίαν Μακεδονίαν

Δ. Κανατσούλης

doi: [10.12681/makedonika.582](https://doi.org/10.12681/makedonika.582)

Copyright © 2014, Δ. Κανατσούλης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Κανατσούλης Δ. (1974). Από την ιδιωτική ζωή ανθρώπων του λαού εις την αρχαίαν Μακεδονίαν. *Μακεδονικά*, 14(1), 175–182. <https://doi.org/10.12681/makedonika.582>

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΙΩΤΙΚΗΝ ΖΩΗΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΤΟΥ ΛΑΟΥ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ

Αἱ μακεδονικαὶ ἐπιγραφαί, αἵτινες ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνός μας ὁλο-
νὲν πληθύνονται, ἀποτελοῦν πολύτιμον πηγὴν διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας
τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας. Ὑπάρχουν ἐπιγραφαί, ὡς ἐκεῖναι, αἱ ὁποῖαι πε-
ριέχουν συμβάσεις τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας μὲ ἐξωτερικὰς δυνάμεις
ἢ διατάγματα καὶ ἐπιστολάς αὐτῶν πρὸς τὰς πόλεις καὶ τοὺς ὑπηκόους των
ἢ τιμητικὰ ψηφίσματα τῶν πόλεων ἐπ' εὐκαιρίᾳ νικηφόρων ἀγώνων κατὰ
εἰσβολέων, πού μᾶς δίδουν πολυτίμους πληροφορίας διὰ γεγονότα τῆς ἐξω-
τερικῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας, τὰ ὁποῖα ἄλλως ἢ φιλολογικὴ παράδοσις
ἀγνοεῖ ἢ οὐδόλως μνημονεύει. Ἀκόμη πολυτιμότεραι καὶ πολυπληθέστεραι
εἶναι αἱ ἐπιγραφαί, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἱστορίαν τῆς
Μακεδονίας. Εἰς αὐτάς δὲ ἀκριβῶς χρεωστοῦμεν τὴν γνῶσιν, τὴν ὁποίαν
σήμερον ἔχομεν περὶ τῆς διοικήσεως καὶ ὀργανώσεως τῶν μακεδονικῶν
πόλεων, περὶ τῶν διαφόρων κοινῶν τῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς ἑλληνιστι-
κοὺς καὶ ρωμαϊκοὺς χρόνους κ.ἄ. Μεταξὺ τῶν ἐπιγραφῶν αὐτῶν ὑπάρχουν
καὶ τινες, πολὺ ὀλίγαι, αἱ ὁποῖαι μᾶς γνωρίζουν ἐπεισόδια καὶ ἱστορίας ἀν-
θρώπων ἀγνώστων καὶ ἐν πολλοῖς ἀσημάντων, διὰ τοὺς ὁποίους ἡ φιλολο-
γικὴ παράδοσις οὐδὲν ἐνδιαφέρον ἡδύνατο νὰ ἔχῃ. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αὐταὶ
εἶναι ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα καὶ τινες καὶ ἀναθηματικά ἐπιγραφαί. Εἰς
ταύτας ἄλλοι ἐκφράζουν τὴν χαρὰν ἢ καυχῶνται δι' ἐπιτυχίαν τινὰ τῆς ζωῆς
των, ἄλλοι ὀλοφύρονται διὰ συμφορὰν τινὰ αὐτῶν καὶ τῶν οἰκείων των,
ἄλλοι θρηνοῦν τὸν ἄδικον ἢ πρόωρον χαμόν, ἄλλοι, ἰδίως γυναῖκες, αἰτιῶν-
ται τὴν μοῖραν των διὰ τὸν ἄτυχον ἢ μήπω γενόμενον γάμον των καὶ ἄλλοι
εὐχαριστοῦν τὸν θεὸν δι' ἀνέλπιστον σωτηρίαν. Εἶναι ὀλίγαι αἱ ἐπιγραφαὶ
αὐταί, ἀλλ' ἐνδιαφέρουσιν καὶ διδακτικά, δεικνύουσιν τοὺς φόβους καὶ
ἀνησυχίας τῶν ἀνθρώπων τῶν λαϊκῶν στρωμάτων.

Ἔτσι ἀπὸ ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ ἔτους 74/5 μ.Χ. (=BKΣ')
γνωρίζομεν ὅτι κάποιος Γ. Ἰούλιος Ὡριος ἀνέθεσεν εὐχαριστήριον μνη-
μεῖον εἰς τὸν Θεὸν Ὑψιστον Μέγιστον Σωτῆρα, διότι ἐσώθη ἀπὸ μεγάλου
κίνδυνου τῆς θαλάσσης, τὸν ὁποῖον ἀπέφυγε χάρις εἰς προειδοποιητικὸν
ὄνειρον¹. Ποῖος ἦτο ὁ κίνδυνος οὗτος, τὸν ὁποῖον ἀπέφυγεν ὁ ἀναθέτης, δὲν

1. IG X, ἀρ. 67 [Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, 'Ἡ μακεδονικὴ πόλις, «Μακεδονικά»,
τ. 5 (1963), σ. 75, ὑπόσημ. 10 καὶ Μακεδονικὴ προσωπογραφία (συμπλήρωμα), Θεσσαλο-

δηλοῦται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν. Ὅπως δὴποτε ὁμως θὰ πρέπει νὰ εἶχε συμβῇ ναυάγιόν τι ἢ καταστροφὴ εἰς τὴν θάλασσαν, ὅπου οὗτος χάρις εἰς τὸ δνειρον δὲν ἦτο παρών.

Συχνὰ συναντῶμεν παρθένους εἰς τὰς ἐπιγραφάς, αἵτινες παραπονοῦνται καὶ αἰτιῶνται τὴν μοῖραν, διότι ἠτύχησαν εἰς τὸν γάμον.

Εἰς ἐπιγραφὴν τῆς Βόννης τῆς Δυτικῆς Γερμανίας τοῦ 2ου ἢ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος διεσώθη ἐπιτύμβιον ἐπίγραμμα μιᾶς κόρης ἐκ Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία διεκτραγωδεῖ τὸν ἄτυχον γάμον μὲ ἓνα ξένον καὶ τὴν συνεπεία τούτου ἀπομάκρυνσίν της ἐκ τῆς πατρίδος. Ἡ Θεσσαλονικιώτισσα αὕτη, Ὑλὴ ὀνόματι, ἀφηγεῖται ὅτι Ἀσιὸς τις, υἱὸς Βατάλου, προφανῶς στρατιώτης τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, τὴν ἐξελόγισε κατὰ τὴν διέλευσίν του ἐκ Θεσσαλονίκης μὲ τὰ θέλγητρα τοῦ ἔρωτος καὶ τὴν παρέσυρεν εἰς τὸν τόπον τῆς διαμονῆς του (Bonna, castra Bonnensia) μακρὰν τῆς πατρίδος της¹. Ἀπεδείχθη ὁμως ἐκ τῶν ὑστέρων ὅτι οὗτος ἦτο εὐνοῦχος καὶ τὴν κατὰστασιν αὐτὴν ἢ ἄτυχος νῆα ἠνείχετο καθ' ὅλον τὸν χρόνον τοῦ ἐγγάμου βίου της καὶ μόνον μετὰ τὸν θάνατόν της ἀπεκάλυψε τὸ μυστικόν, δόσασα ἐντολὴν τὸ ὑπὸ Ἑλλήνων ποιητοῦ στιχουργηθὲν ἐπίγραμμα νὰ ἀναγραφῇ ἐπὶ τοῦ τάφου της.

Πολὺ περισσότεραι εἶναι αἱ παρθέναι, αἱ ὁποῖαι εἰς τὰ ἐπιτύμβιά των θρηνοῦν τὸν πρόωρον θάνατον καὶ τὴν ἀγαμίαν των.

¹ Ἀνώνυμος κόρη ἐκ Δίου τῆς Πιερίας θρηνεῖ, διότι αἱ Μοῖραι καὶ ἡ Λήθη τοῦ κάτω κόσμου τὴν ἔφερον εἰς τὸν Ἄδην, προτοῦ γευθῇ τὸν νυμφικὸν θάλαμον καὶ φθάσῃ εἰς ὄριμον ἡλικίαν, παρθένος δὲ ἄφησε τὸ φῶς τοῦ ἡλίου².

² Ἄλλη, ὀνόματι Μεγέθι(ο)ν, μνημονεύεται εἰς οἰκογενειακὸν τάφον τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 3ου μ.Χ. αἰῶνος, εἰς τὸν ὁποῖον, ὅπως φαίνεται, ἐτάφησαν τριῶν γενεῶν μέλη τῆς οἰκογενείας. Καὶ αὕτη ὅπως ἢ προηγουμένη λυπεῖται, διότι ἡ Μοῖρα, χωρὶς νὰ λυπηθῇ τὴν ὁμορφίαν της, τὴν ἄρπαξεν εἰς τὸ ἄνθος τῆς ἡλικίας της καὶ παρθένον, προτοῦ εἰσέλθῃ εἰς τὸν νυμφικὸν θάλαμον, τὴν ἔφερεν εἰς τὰς πύλας τοῦ Ἄδου, ἀφῆνουςα τὴν μητέρα της

νίκη 1967, 14, ἀρθρ. 1629]: Θεῶι Ὑψίστωι/Μεγίστω(ι) Σωτήρι Γ. Ἰούλιος Ὁρῖος/κατ' ὄνειρον χρη/ματισθεὶς καὶ σω/|θεις ἐκ μεγάλου κιν/δόνου τοῦ κατὰ θά/λασσαν εὐχαιριστή- ριον/ἐπὶ ἱερῶς /Μ. Οὐητ(τ)ιον Πρώκλον/ἔτους ΒΚΣ'.

1. IG X, 1026 [βλ. καὶ Δ ἡ μ ι τ σ α, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγομένοις καὶ μνη- μείοις σωζομένοις, Ἀθῆναι 1896, ἀρ. 561. IG XIV, 2566. βλ. καὶ W. P e e k, Vers-Inschriften, Berlin 1955, τ. I, σ. 309, ἀρ. 1093]: Θεσσαλονείκη μ[ο]ι/πατρὶς ἐπλετο, οὖν[ομ'] "Υ]/λη μοι' /καίμ' "Ἀσιος Β[ατάλ]λου' ὑὸς φίλτροισι <δ>άμ[ασσε]||εὐνοῦχος περ ἑόν, καὶ ἄ]-/ζυρον ἦν λάχ[ος] ἁμόν[']| κεῖμαι δ' ἐνθα<δ>ε [νῦν τόσ]/σον ἄνευθε πάτρ[ης].

2. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἔ.ἄ., ἀρ. 173 [βλ. καὶ W. P e e k, ἔ.ἄ., 258, ἀρ. 935]: Μοῖραι καὶ Αἰθήη με κα/τήγαγον εἰς Ἀἴδα,|οὔπω νυμφεῖον/θαλάμον καὶ πα/στάδος ὥρης||[γυσαμένην]/| ἀθιγῆς δ' ἔλιπον/ φάος ἡελίοιο.

Ὀλυμπιάδα ἀπαρηγόρητον. Ἡ ἴδια ὁμως εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐπιγράμματος παρηγορεῖ τὴν μητέρα καὶ τὰ ἀδελφία της καὶ συνιστᾷ νὰ παύσουν νὰ στενοχωροῦνται, διότι καὶ εἰς τοὺς νεκροὺς ὑπάρχει ἐν Ἐξουσίᾳ τοῦτοπος εὐσεβείας¹. Ὁ πατήρ της Κάστωρ δὲν μνημονεύεται εἰς τὸ ἐπιτύμβιον ὡς προαποθανών.

Ἀκόμῃ καὶ γυναῖκα ἐλευθερίων ἠθῶν, ἡ Κλεονίκη (ἡ) καὶ Κυρίλλα ἐκ Θεσσαλονίκης, λυπεῖται διότι ἀπέθανεν ἄγαμος. Τὸ ἐπιτύμβιον μνημεῖον τῆς γυναικὸς αὐτῆς ἀνήγειρε λατρευτικός τις σύλλογος, ἀφιερωμένος εἰς τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὸν Ἑρώτα, οἱ *Θρησκευταί*² (2ος αἰὼν μ.Χ.).

Ὁ Ἄδης δὲν κάμνει ἐξαίρεσιν μεταξὺ πονηρῶν καὶ ἀγαθῶν, ἀλλ' ὁμοίως πλήττει ἀθώους καὶ μὴ. Ἐτσι κόρη μονογενῆς ἐκ Λυχνίδου τῆς Δασσαρητίας, καθ' ὅλα ἀξίεραστος καὶ ἐνάρετος, ἀποθνήσκει προῶς καὶ ἀνύπανδρος πρὸς μεγάλην θλίψιν τῶν γονέων της. Ἐνα ἔμμετρον ἐπίγραμμα ἐκ πέντε διστιχῶν μᾶς περιγράφει τὴν θλιβεράν ἱστορίαν τῆς κόρης. Εἰς τὸ πρῶτον διστιχὸν ὁ ποιητῆς, ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν νεκράν, ἐξαίρει τὰς ἀρετάς της, δι' αὐτὴν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ζεὺς τὴν ὠδήγησεν εἰς τὸ Ἥλυτον πεδίον. Εἰς τὰ ἐπόμενα τρία ἡ θανοῦσα, ἡ ὁποία μᾶς γνωρίζει τὸ ὄνομά της Ἀπτυριν, ἀφηγεῖται ὅτι οἱ γονεῖς της τὴν ἐμεγάλωσαν μοναχοκόρην καὶ τὴν ἀνέτρεφον ἀρίστην μεταξὺ τῶν νεανίδων. Ἐν τούτοις ἡ μοῖρα τὴν ἀφῆρπασεν ἀπὸ τὴν ζωὴν, διότι αὐτὸ ἦτο πεπρωμένον. Οἱ γονεῖς της, Ζηνοῖς καὶ Νικόλαος (ἢ Νικολείδης), σπαρασσόμενοι ἀπὸ τὸ φοβερὸν πένθος, ἀνήγειραν πάραντα τὸ μνημῆμά της. Εἰς τὸ τελευταῖον διστιχὸν ὁ ποιητῆς πάλιν ἀπευθύνεται πρὸς τὴν νεκράν Ἀπτυριν καὶ τὴν παρηγορεῖ λέγων ὅτι θὰ φανῇ μεταξὺ τῶν νεκρῶν κλεινὸν ἀγλᾶϊσμα, ὅπως καὶ εἰς τοὺς ζῶντας ἄφησε καλὴν φήμην³.

1. IG X, 628 [Bλ. καὶ Π. Παπαγεωργίου, «Ἀθηνᾶ», 16 Ἰουλίου 1905, 12. BCH, τ. 37 (1913), σ. 113, 27 W. Peek, ἔ.ἀ., σ. 378, ἀρ. 1275]: α'. Αἰκονανὴ Ἀντιοχίς, Γεμινίῳ Ὀλυμπίῳ τῷ ἰδίῳ συμβίῳ / καὶ Γεμινίᾳ Ὀλυμπιάς τῷ πατρὶ ἐκ τῶν κοινῶν κόπων, / μινείας χάριν καὶ ἑανταῖς ζῶσαι. / β'. Ἐλθέ πέλας καὶ ἄθρησον. ὅς εἰ, ξένε: ἥδε τέθαπτε (sic) / εἶδει ἀγαλλομένην <Ν> ἔρατ' πρὸ γάμου θαλάμοιο. / Ἐνθάδε γὰρ κεῖτε (sic) παῖς παρθένος· ἄνθος ἀκμάζων, / πρὶν θαλάμοιοι δοθῆναι πικρὴν μ' ἐξήρπασε Μοῖρην. / Κάστωρος ἡ θυγάτηρ Με]γέθων δ' οὐνομα ἦν μοι / Ὀλυμπιάς δὲ μ' ἔτικτε, ἔχ(ε)ν λύπην μέχ(ρ)ι / τοῦ ζῆν. Πέντε καὶ δέκ' ἔτεσιν, μῆσιν ὀκτώ δ' ἐπὶ τούτοις, / ἄρπαχθεῖσα κόρη σπεῦσ<α> πύλας Ἀείδων. / Ἀλλὰ πέπανος σὸ μῆτηρ, Ὀλυμπιάς, κὲ ἀδελφία, μηκέτι τρέχον / Ἔστι γὰρ ἐν φθιμένοις καὶ τόπος εὐσεβείης.

2. IG X, 299 [Bλ. καὶ L. Robert, «Hellenica», τ. II (1946), σ. 133, ἀρ. 42. BCH, τ. 64/5 (1940/1) σ. 249. W. Peek, ἔ.ἀ., σ. 299, 1059. Μακρόνα, Χρονικά ἀρχαιολογικά, «Μακεδονικά», τ. 2 (1953), πίν. VII, 10]: Πολλάκι νυ(μ)φευθῖσ' ἀγ<α>μοῖσι / ἐν ἑμοῖς θαλάμοιοι τοῦνομα / μὲν μοι ἔην Κλεονίκη (ἡ) καὶ Κυρίλλ(λ)α, / ἦν ἐπόθησεν Ἐρως / διὰ τὴν Παφίην Ἀφροδίτην / κείμαι δ' ἐν τύνβῳ διὰ θρησκείαν / τῶν φιλότῳτα.

3. Δήμιτσα, ἔ.ἀ., ἀρ. 329: α'. Ἀντίσε κυδαλμίας ἀρετὰς, πολυήρατε κοῦρα, / ἦξεν εἰς Ἥλυστον πεδίον αὐτὸς ἀναξ Κρονίδης. / β'. Τηλυγέτην μὲ τοκῆς ἀνέτρεφον ἀλδ<ή>σκειν, / Ἀπτυριν ἠθῆων ἀμύπαν ἀρειοτέρην. / Ἀλλὰ <με> Μοῖρ' ἐδάμασεν, ἐπεὶ τότε μόρσιμον ἦεν. / Τύμβον δ' αἶψα γονῆς τεύξαν ὀδυρόμενοι, / Ζηνοῖς μῆτηρ τε πατήρ τε οἱ (:) :

Δείγμα φιλοστοργίας έναντι τοῦ ἀποθανόντος πατρός του καὶ φιλοπατρίας συνάμα ἀποτελεῖ ἡ πρᾶξις νεαροῦ Ἑδεσσαίου. Οὗτος, ὀνόματι Τίτος, εἰς μικρὰν ἡλικίαν μετεκόμισεν εἰς τὴν Ἑδεσσαν ἀπὸ τοῦ Δυρράχιου καὶ ἔθαπεν ἐκεῖ τὰ ὁσᾶ τοῦ πατρός του Καστρικίου Φιλίππου, ὅστις μακρὰν τῆς πατρίδος εὐρίσκόμενος ἀπέθανε παρὰ τὸ Ἰόνιον Πέλαγος, διότι τὸ πάτριον ἔδαφος, λέγει, εἶναι γλυκύ, ὅχι μόνον ὅταν ζῇ ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον. Εἰς τὸν ἴδιον τάφον ἐτύμβευσε ἀργότερον καὶ τὴν μετὰ τὸν πατέρα θανοῦσαν μητέρα του Ἥδαιαν τὴν καὶ Μαρίαν, μνήμων τῶν υποχρεώσεών του πρὸς τοὺς τροφεῖς του. Εἰς τὸν κοινὸν αὐτὸν τάφον ἐτάφη μετὰ ταῦτα καὶ ὁ ἴδιος καὶ ἡ σύζυγός του Κλαυδία Γράπτη¹. Τὸ ὄνομα τῆς μητρός του Μαρίας προϋποθέτει ὅτι ἡ οἰκογένειά του ἦτο χριστιανικὴ καὶ ἐνεφορεῖτο ἀπὸ χριστιανικὰς ἀρχάς, ἐξ οὗ καὶ ἡ φιλοστοργία καὶ βαθὺς σεβασμὸς πρὸς τοὺς γονεῖς του (3ος ἢ 4ος αἰ.).

Ἕνας ἄλλος υἱὸς ἀπὸ τὴν Αἰανὴν τῆς Ἑλιμιώτιδος ἐπέδειξε παρομοίαν φιλοστοργίαν πρὸς τὴν θανοῦσαν μητέρα του. Ἀπὸ ἐξᾶστιχον ἐπίγραμμα τῆς Αἰανῆς τοῦ 1ου π.Χ. αἰ. μαθάνομεν ὅτι ἡ Ἀδίστα, κόρη τοῦ Βουτίχου, ἀπὸ τὸ Κερκίνιον τῆς Θεσσαλίας ὑπανδρεύθη εἰς τὴν Αἰανὴν τὸν Μενέδημον. Πιθανὸς οὗτος ἦτο ὁ γνωστὸς φίλος καὶ σύμμαχος τοῦ Καίσαρος, τὸν ὁποῖον κατὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ἐβοήθησεν ἐναντίον τοῦ Πομπηίου (48 π.Χ.) ὡς ἀρχηγὸς (princeps) τῶν περιοχῶν τῆς Ἀνω Μακεδονίας (Caes. bell. civ. III, 34, 4). Μὲ τὴν ἐπικράτησιν ὁμως τῶν δημοκρατικῶν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καίσαρος ἐθανατώθη (44 π.Χ.) ὑπ' αὐτῶν (Cic. Philipp. XIII, 33). Καὶ ἐκεῖ, ὅταν ἀπέθανεν, εὔρε τὴν ἀνάπαυσιν τῶν ὁσίων ἐπικηδείων τιμῶν χάρις εἰς τὰς φροντίδας τοῦ υἱοῦ τῆς Φιλίππου. Διὰ τοῦτο, λέγει ὁ ποιητής, αὐτὴ εἰς τὸν Ἄδην ἀνέφερεν εἰς τὸν Κρήτα Ραδάμανθυον ὅτι ἔλαβεν ἀπὸ τὸν υἱὸν τῆς τὴν γλυκεῖαν ἀνταμοιβὴν τῶν ὠδίνων τοῦ τοκετοῦ².

Νεικλε.../Ἀμφω θυμοβόρῳ πένθει τειρόμενοι. / γ'. Ἀπτυρι, κλεινον ἄγαλμα καὶ ἐν φθιμένοις φανείης, / ὥσπερ ἐν ζωαῖς κῆδος ὁπασσαμένα.

1. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἐ.ά., ἀρ. 5 [Βλ. καὶ W. Peek ἐ.ά. I, 656, ἀρ. 2036]: α'. *Κα[σ]τρικίον με Φιλίππον ἐτύμβευσε Τίτος υἱός / Εἰονίον πελάγους ἄνχι καταφθίμενον / Ὅστέα δ' ἐνόαδ' ἔνεικεν, ἐπεὶ γλυκὸ καὶ μετὰ μοῖραν, / οὐχὶ μόνον ζωαῖς πάτριον ἐστ' ἔδαφος. / β'. Ἥδαιαν Ἐνδλείας τὴν καὶ Μαρίαν με θανοῦσαν, / μητέρα τὴν ἰδίην υἱὸς ἔθαψε Τίτος, / ὁπτοκωδεκέτης λειφθεὶς νέος (ὁσᾶ δὲ πατρός / εἰσενέθηκέν ἐμοι Ἀνδραχίον κομίσας), / ἤχι Φιλίππον ἔθαπεν, ἐμὸν πόσιν· ἀλλὰ τροφείων / μνησθεὶς ἀμφοτέροις τύμβον ἔχωσεν ἕνα. / γ'. Ὅς τὸν ἐμὸν παρὰ τύμβον ἔγεις, Τίτον ἴσθι Φιλίππον / πατρός Ἑδεσσαίου παιδὰ με καὶ Μαρίας. / δ'. πατρίς μεν μοι Ἑδεσσα, τὸ δ' οὖνομα Κλαυδία Γράπτη / κείμαι δ' ἐνόαδ' ἐγὼ, σὺνγαμος οὖσα Τίτον.*

2. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἐ.ά., ἀρ. 214 [Βλ. καὶ AE 1933, 48]: Ἄδίστας Μενέδημος ἔην πόσις. ἤρωσε δ' αὐτὰν / Βούτιχος· Αἰανή, κρῦψε καταφθ[ι]μέν[αν]. / Τίττε δ' ἐνὶ κλήροις Κερκείνιον· ἐγ' δὲ Φιλίππον / υἱὸς τὸν ὁσίον ἄν[τ]ίσαςεν κτερέων. / Τοιγὰρ Κ[ρ]ήτῃαι· Ῥαδαμάνθην τοῦτο παρ' Αἶδα εἶπεν, ὅτ' ὠδείων παιδὸς ἔχει χάριτας.

Ἐὰν τὰ τέκνα εἰς τὰ ἐπιτύμβια ἐπιδεικνύουν τόσῃν στοργῇ καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τοὺς νεκροὺς γονεῖς των, πολὺ ἐντονώτερον ἐκδηλώνεται ἡ ὁδὸν τῶν γονέων, ὅταν χάσουν αὐτά, ἰδιαίτερος ὅταν εἶναι μονογενῆ καὶ ἀποθνήσκουν προώρως. Ἔτσι εἰς δεκατετράστιχον ἐπίγραμμα τῆς Ὁρεστίδος, τὸ ὁποῖον ἀνέγραψεν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ ὁμωνύμου υἱοῦ του ὁ πατὴρ Νικάνωρ, θρηνεῖ τὴν ἀπώλειαν τοῦ υἱοῦ του μὲ συγκινητικὰ λόγια, τὰ ὁποῖα θέτει εἰς τὸ στόμα τοῦ ἀποθανόντος: Ὅτι οὗτος ἦτο μονογενὴς καὶ ἀντεράφη εἰς τὸ σπίτι τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς ἐντελῶς μόνος. Ἡ συμφορὰ ὁμῶς αὐτὴ δὲν συνεκίνησε τὸν Ἄδην, ὅστις ἀντιθέτως τὸν ἀφήρπασεν ἀπὸ τὴν ζωὴν εἰς ἡλικίαν μόλις δώδεκα ἐτῶν, ἀποκόπτων πᾶσαν ἐλπίδα τῶν γονέων, καὶ τὸν ὠδήγησεν ὑπὸ τὴν γῆν. Ἐκεῖ, εἰς τὸν τόπον τῶν ἀγάμων νέων καὶ τῶν εὐσεβῶν, κοίτεται τώρα πρὸς μεγάλην λύπην τῶν γονέων του, φίλος δὲ εἰς ὅλους τοὺς ζῶντας. Τέλος, ἂν καὶ πολὺ νέος, τολμᾷ νὰ διατυπώσῃ τὴν γνώμην, ἡ ὁποία βέβαια ἀντεπροσώπευε τὴν πεποίθησιν τοῦ πατρὸς του, ὅτι οἱ πολῖται πρέπει νὰ ἀποκοτῶν πολλά τέκνα, ὥστε, καὶ ἂν κανένα ἀπὸ αὐτὰ ἀποθάνῃ, νὰ μὴ ἀποτελῇ ἡ συμφορὰ αὐτὴ ἀφανισμόν τοῦ οἴκου καὶ τὸ πένθος εἶναι ἀβάστακτον, ὅπως εἰς τὴν ἰδικὴν του περίπτωσιν¹.

Πολὺ συχνότερα συναντῶμεν ἱστορίας ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν μονομάχων, διότι αὐτοὶ ζῶντες ἐπικινδύνως, συνήθως ἀπέθνησκον νέοι. Εἰς τὰ ἐπιτύμβια τῶν αὐτῶ καυχῶνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διὰ τὰ κατορθώματα καὶ τὰς νίκας των, καί, ὅταν φονεύωνται, δὲν ἀναγνωρίζουν τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἀντιπάλου, ἀλλὰ τὴν ἥτταν τῶν ἀποδίδουν εἰς τὴν κακὴν μοῖραν ἢ τὴν δολιότητα τοῦ ἀνταγωνιστοῦ.

Ἀπὸ τετράστιχον ἐπίγραμμα τῆς Θεσσαλονίκης γνωρίζομεν ἕνα μονομάχον (ἢ πυγμάχον) ὀνόματι Εὐφράτην, ὁ ὁποῖος ὑπερφηανεύεται ὅτι ἐκέρδισεν ἕξ νίκας καὶ ἐδόξασε τὴν πατρίδα, ἀλλ' ἀπέθανε πολὺ νέος. Παρ' ὅλα ταῦτα θά ἐπιοτίμα νὰ ζῇ².

Ἕνας ἄλλος μονομάχος, ὁ Βίκτωρ Σκευῆς, ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκην τοῦ 2ου ἢ 3ου αἰῶνος ἐφονεύθη κατὰ τινα μονομαχίαν εἰς ἱππόδρομον καὶ ἐτάφη

1. ΠΑΕ 1938, 62/3: Νικάνωρ Νικάνωρος, ἤρω[ς]· / Χαῖρε. / Νικάνωρ ἐπὶ παιδὶ τάφον Νικάνωρι[τόνδε] / θῆκε· λίθος δ' ἐνέπει ταῦτα παρ[ερχομένοις] / «μοῦνος ἐγὼ πατρὸς καὶ μητέρος ἐν [μεγάροισιν] / θρόφῳ, ἀλλ' Ἀΐδης οὐκ [ἀ]λέεινε π[ά]θ[ος], / ἀλλὰ με δωδεκέτηρον ὑπὸ χθονὸς ἤγαγε [παῖδα], / ἐλπίδας ἐκνόσας ἡμετέρων τοκέω[ν]· / κείμαι δ' ἠϊθέον τε καὶ εὐσεβέων ἐνὶ χ[ώρῳ] / πατρὶ μὲν οἰκτρὸς ἐμῷ, πᾶσι δὲ κείθι φίλο[ς]· / τοῦτο δ' ἐμῆς γνώμης ἀστοῖς ἔτι νηπιαχ[εὺς] / ἐξενέπω: τέκνων λείψανα πολλὰ λιπε[ῖν] / δόμασιν· εἰ γὰρ καὶ τι παρὰσφιλεί[τις] αἰσ[φίη], οὐποτ' ἂν ἐν κραδίῳ πένθος ὁμοιον ἔ[χοι].

2. IG X, 1019 [BΛ. καὶ K a i b e l, Epigrammata graeca, ἀρ. 945. L. R o b e r t, Gladiateurs 80, ἀρ. 13 καὶ «Hellenica» III, τ. 140. G. K l a f f e n b a c h, «Gnomon», σ. 21 (1949), σ. 321. W e e k, ἔ.ἀ., I, 286, ἀρ. 1019]: Εὐφράτης παῖς ἤλθον, / αἰὲθ ἐ πλοκαμεῖδες ἐ / πῆσαν· ἐξάκι νικῆσας / πατρίδ' ἐπη<ν>κλείσα.

εἰς τὴν πατρίδα του. Δὲν εἶχε, φαίνεται, συγγενεῖς οὔτε φίλους διὰ τὸ ἐπιμεληθῆναι τοῦ τάφου του. Ἀπλῶς ἐπεστάτησε Κλαυδῖος τῆς Θαλλῶς τοῦ μνημείου, τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη μὲ τὰ χρήματα, ποῦ ἄφησεν ὁ ἴδιος ὁ νεκρὸς. Καὶ αὐτὸς εἰς τὸ ἐπιτύμβιον του δὲν ἀναγνωρίζει ὑπεροχὴν εἰς τὸν ἀντίπαλόν του καὶ παρηγορεῖται μὲ τὴν σκέψιν ὅτι ὁ κακὸς δαίμων τὸν ἐσκοτώσεν, ὅχι ὁ ἐπίορκος Πίννας, παρηγορεῖται δέ, διότι ὁ συναγωνιστὴς του Πολυνεΐκης ἐξεδίκηθη τὸν θάνατόν του, φονεύσας τὸν Πίνναν¹.

Ἄλλος μονομάχος, ἀνήκων εἰς τὴν τάξιν τῶν *ρητιαρίων* (τῶν ἀγωνιζομένων δηλ. μὲ δίκτυον), ὀνόματι Φλαμμεάτης τὸ πρὶν Ζώσιμος, καυχᾶται ὅτι ἀπὸ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν ἦτο ἀκατανίκητος, ὅτι ἐπὶ φοράς ἐστεφανώθη διὰ τὰς νίκας καὶ ὅτι δὲν ἐφονεύθη ὑπὸ ἀντιπάλου εἰς τὸ ἀμφιθέατρον, ἀλλ' ὑπὸ τῆς μοίρας, οὔτε κατεβλήθη ὑπὸ ἀνταγωνιστοῦ, ἀλλ' ὑπὸ τῆς βίας. Ἐτάφη ὑπὸ τῆς συζύγου του Ἑρμιόνης εἰς τὴν Βέροϊαν, ἐξ οὗ συνάγεται ὅτι ἦτο Βεροιαῖος².

Ἐνας ἄλλος ἀθλητὴς καὶ παγκρατιαστής, ὀνομαζόμενος Αἴλιος Νέπως, μᾶς εἶναι γνωστὸς ἀπὸ ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 2ου ἢ 3ου αἰῶνος μ.Χ. Καὶ αὐτὸς καυχᾶται διὰ τὰς πολλαπλᾶς νίκας καὶ τοὺς στεφάνους, ποῦ ἔδρεπεν εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἀνέθηκε ζῶν εἰς τοὺς γονεῖς του. Ἀπέθανεν εἰς πολὺν νεαρὰν ἡλικίαν (13 ἐτῶν), δὲν ἀναφέρεται ὅμως ἂν τοῦτο ἐπισυνέβη κατὰ τινα ἀθλητικὸν ἀγῶνα ἢ ἐκ φυσικοῦ θανάτου. Τὸ μνημεῖον ἀνῆγειραν οἱ γονεῖς του Ἀβάσκαντος καὶ Χαρίτιν³.

Πολλὴ συγκινητικὴ καὶ τραγικὴ εἶναι ἡ ἱστορία δύο νεαρῶν ἀδελφῶν ἐκ Γαλατίας καὶ τοῦ θείου των, ἡ ὁποία μᾶς παραδίδεται ἀπὸ ἐπιτύμβιον τῆς Ἑδέσσης. Ἐνας ἀξιωματοῦχος Ρωμαῖος, ὁ Φλάβιος Γέμελλος, ὅστις ἦτο

1. IG X, 1035 [Βλ. καὶ Δ ἡ μ ι τ σ α, ἑ.ἀ., ἀρ. 562. «Bull. inst. arch. Bulg.», τ. 4 (1926/7) σ. 93. IGR I, 701. L. Robert, *Gladiateurs* 94, 34. «Θρακικά», τ. 6 (1935), σ. 164/5]: *Βίτωρ Σκευᾶς ἐνθάδε κείμε, | πατρίς δέ μου Θεσσαλονίκη | ἔκτεινέ με δαίμων, οὐχ ὁ ἐπίορκος | Πίννας | μηκέτι κανχάσθω. | Ἐσχον ἐγὼ σύνοπλον | Πολυνεΐκην, ὅς | κτείνας Πίνναν | ἐξεδίκησεν ἐμέ. Κλ(αυδῖος) Θαλλὸς | πρόσσθη τοῦ μνημεῖου ἐξ ὧν | κατέλειπεν.*

2. BSA, τ. 8 (1911/2), σ. 158, 30 [Βλ. καὶ Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικὴ Προσωπογραφία*, Θεσσαλονίκη 1955, ἀρ. 1460]: *Φλαμμεάτης ὁ τὸ πρὶν Ζώσι[μ]ος πρῶτος πάλως ῥητιαρίων | ΠΚ ἐκ παιδὸς ἄλ(ε)πιτος ἐνθάδε κείμε (sic), παροδεῖτα θνήσκω οὐ | χ ὑπ' ἀντιπάλου, ἀλλὰ ὑπὸ βία[s?]| ἐπὶ στεφανωθείς, ἡττώμε (sic) οὐχ ὑπ' ἀντιδίκου, ἀλλὰ ὑπὸ βίας. | Ἑρμιόνη Φλαμμεάτη τῷ πρὶν | Ζωσίμῳ ἀνδρὶ ἐκ τῶν ἐαυτῆς | μνίας χάριν ἐὰν δέ τις τῷ | τῇ τὴν στήλῃ κατα | στρέψη ἢ κακὸν τι ποιήσῃ | δώσει εἰς τὸ ταμ(ε)ῖον * (= δηνάρια) βρ' (= 2.500).*

3. IG X, 464 [Βλ. καὶ J.H. St., τ. 8 (1887), σ. 366/7, ἀρ. 9. Δ ἡ μ ι τ σ α, ἑ.ἀ., ἀρ. 397. Δ. Κανατσούλη, *Μακεδονικὴ προσωπογραφία*, ἀρ. 42]: α'. *Αἰλίῳ Νέπωτι | Ἀβάσκαντος καὶ Χαρίτιν | τῷ τέκνῳ μνείας χάριν. | β'.* «τίς πατρίς ἐστί σοι,» «ἦδε»· «Νέπως | ὄνομα ἐστί σοι,» «ἔστιν, | πατὴρ δ' Ἀβασκάντων, δωδεκέτης γενόμενος». «Τί στέφος ἐν τύμβοις,» «Νικηφόρον, οὐκ ἀδαῆς γάρ | πανκρατίων γενόμενον, οὐδὲ πάλης ἱερᾶς | στεφθεῖς δ' ἐν πάτῃ τόσσους ἀνέθηκα τοκεῦσι | πρὶν στεφάνους, οὗς νῦν ἀνέλαβον τεθνήσκως».

κόμης εἰς τὴν Μακεδονίαν (ἄγνωστον πότε) καὶ ἔφερε τὸν τιμητικὸν τίτλον *v(i)g r(perfectissimus)* (=διασημότατος), διαμένων πιθανώτατα εἰς τὴν Θεσσαλονίκην ἐξήτησεν ἀπὸ τὴν ἀδελφὴν του, νὰ τοῦ στείλῃ ἀπὸ τὴν μακρινὴν Γαλιатиὰν τὰς δύο θυγατέρας της, τὴν *Macusa Mucer* 22 ἐτῶν καὶ τὴν *Victoria* ἢ *Valeriola* 14 ἐτῶν, φλεγόμενος ἀπὸ τὸν πόθον νὰ ἰδῇ καὶ χαρῇ τὰς ἀνεψιάς του. Πράγματι αὐταί, ἀφοῦ διέσχισαν διαφόρους χώρας τῆς αὐτοκρατορίας, ἔφθασαν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μακεδονίαν, ὅπου ἤσκει ἐξουσίαν τινὰ ὁ θεὸς των, καὶ ἐξεπλήρωσαν τὴν ἐπιθυμίαν του. Ἐκεῖ παρέμειναν ἐπὶ τινα χρόνον, ἴσως καθ' ὅλον τὸ θέρος, καὶ κατόπιν ἐπέστρεψαν διὰ τῆς ἰδίας ὁδοῦ, τῆς Ἑγνατίας, τὴν ὁποίαν διήνυσαν προηγουμένως καὶ ἴσως μὲ τὴν κρατικὴν ἄμαξαν, εἰς τὸν τόπον τῶν γονέων των. Καθ' ὁδὸν ὅμως ἀπέθανον καὶ ἐτάφησαν εἰς τὴν Ἑδεσσαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ των, ὅστις ἔδωκε καὶ τὴν ἐντολὴν νὰ ἀνεγερθῇ τὸ μνημα (memoria) δι' αὐτάς¹. Τί συνέβη καὶ ποία ἡ αἰτία τοῦ θανάτου οὐδεμία νύξιν γίνεται. Ἄν ἦτο ἀτύχημα ἢ βίαιος θάνατος, δὲν θὰ παρέλειπεν ὁ ἀναθέτης τοῦ μνημείου νὰ τὸ σημειώσῃ. Μᾶλλον πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αἱ κόραι αὐταὶ τοῦ βορρᾶ ἐταλαιπωρήθησαν κατὰ τὸ μακρινὸν καὶ ἐπίπονον ταξίδι, διασχίσασαι ὁλόκληρον τὴν Εὐρώπην, καὶ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προσαρμοσθοῦν εἰς τὰς κλιματολογικὰς συνθήκας ἐνὸς τόπου, ὁ ὁποῖος μάλιστα ἔμαστιζετο ὑπὸ τῆς ἐλonoσίας. Ἰσως κατὰ τὸν χρόνον τῆς διαμονῆς των ἐν Θεσσαλονίκῃ ἢ καὶ ὅταν διήρχοντο ἀπὸ τὴν ἐλώδη περιοχὴν τῆς Πέλλης προσεβλήθησαν ἀπὸ ἐλώδη πυρετὸν καὶ ἠναγκάστησαν νὰ σταθμεύσουν εἰς τὴν Ἑδεσσαν, σημαντικὸν σταθμὸν τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀναρρώσουν καὶ ὑπέκυψαν εἰς τὸ μοῖρατον (*munus fati*). Ὁ δυστυχὴς Γέμελλος θὰ πρέπει νὰ ἦτο ἀπαρηγόρητος καὶ θὰ ἠσθάνετο βαθεῖαν τύπνιν, διότι ἔγινεν ἡ αἰτία νὰ καθοῦν αἱ ἀνεψιαί του εἰς τὴν Ἑδεσσαν. Τοῦτο διαφαίνεται καὶ εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ ἰδίου συνταχθὲν ἐπίγραμμα, τὸ ὁποῖον ἀποπνέει εἰλικρινῇ τρυφερότητα καὶ θερμὴν οἰκογενειακὴν ἀγάπην.

Α. ΚΑΝΑΤΣΟΤΛΗΣ

1. BCH, τ. 24 (1900), σ. 5 42, ἀρ. 1 (Bλ. καὶ D e s s a u, Inscriptiones Latinae Selectae, ἀρ. 8454): Bonae memoriae Macusae/Mucerisann. XXII et Victoriae/sive Valerio[I]ae ann. XIII, quae/ob desiderium avunculi eorum (sic) /Fl(avii) Gemelli v(iri) p(erfectissimi), comitis, ab ultima// Gallia per diversa loca provin/ciarum ad provinciam Macedo/niam venerunt, i(bidem)q(ue) post am/plexum eius et completa cupiditate/amoris in civitat(e) Edessensi fati munus/ compleverunt; quibus memoratus /vir laudabilis ut cognoscere/tur iussit eis memoriam fieri.

RÉSUMÉ

D. C a n a t s o u l i s, De la vie privée des hommes du peuple en Macédoine ancienne.

Par certaines inscriptions macédoniennes, qui sont pour la plupart épi-grammes funéraires, sont mentionnés différents incidents et événements de la vie privée des hommes du peuple, inconnus et insignifiants, qui indiquent les inquiétudes et les craintes des hommes des classes populaires.

Par exemple dans une dédicace un Thessalonicien remercie le dieu, parce qu'il est sauvé du peril de la mer grâce à un songe, qu'en le provenit. Sur les autres inscriptions des jeunes femmes se lamentent pour la mort prématuré et le mariage malheureux ou leur celibat, sur les autres inscriptions les parents sont inconsolables pour le perte de leur fils unique ou leur fille, mais aussi les enfants montrent toute leur tendresse et l'attachement a leurs parents morts. Les gladiateurs, qui vivaient dangereusement, se vantent dans les épitaphes pour leurs lutttes et leurs victoires, mais ils ne reconnaissent pas la supériorité des adversaires. La plus émouvante histoire est celle de deux soeurs de Galatie et de leur oncle. Les nièces sont venues de Galatie lointaine chez leur oncle, un dignitaire romain (comes) en Thessalonique, après son appel pour le voire et satisfaire son desir, mais elles étaient malades à leur retour et sont morts à Édesse, où elles sont enseveli avec grande douleur par l'oncle.